

ANA AZINović BEBEK

*Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za kopnenu arheologiju
Kožarska 5
HR – 10000 ZAGREB*

HODOČASNICI IZ ČAZME U 17. I 18. STOLJEĆU

UDK 904 :737.27 (439.24:497.5)
Izvorni znanstveni rad

Arheološkim radovima 2003. i 2005. godine istražena je crkva sv. Marije Magdalene u Čazmi. U istraženih 136 grobova nađena je velika količina materijala – medaljice, križevi, poliedarske perle, prstenje, ogrlica i ukrasna igla te devet komada srebrnog i brončanog novca. U grobovima odraslih osoba u pravilu se nalazila medaljica i/ili križ, nađeni uvijek na mjestu zdjelice. Visjeli su na tankoj uzici koja se nije sačuvala ili su bili privjesak na krunici.

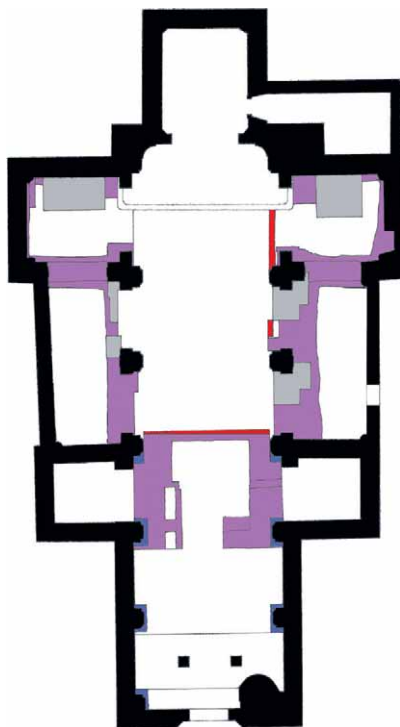
Potaknuta bogatstvom novovjekovnih nalaza proisteklih iz arheoloških istraživanja župne crkve sv. Marije Magdalene u Čazmi (PLEŠE – AZINović BEBEK 2005: 287–304), odlučila sam se na objavu medaljica koje sugeriraju hodočasničku aktivnost stanovništva Čazme u doba baroka (prilog 1). Nedostatak objave ovakvih nalaza uvelike otežava posao, ali rezultati i zaključci nagraduju svaki uloženi trud.

Ukupno je u grobnim cjelinama nađeno 48 medaljica. Prema obliku mogu se podijeliti u nekoliko skupina. Dijele se na ovalne (velike 9, srednje 16 i male 9 kom.), veće okrugle (2 kom.), sroljike (2 kom.) i poligonalne (5 kom.). Nađena su dva tipa medaljica koje se oblikom razlikuju od spomenutih tipova. Prva je ovalna manja medaljica koja s gornje strane ima prozirno staklo, a druga netipična medaljica je kvadratnog oblika, njemačkog naziva *Breverl*, za koji se predlaže hrvatski naziv brevar.¹

Možemo konstatirati da je najčešća medaljica ona s prikazom Majke Božje i sv. Benedikta. Najčešći prikaz sv. Benedikta je onaj u haljini, sa štapom u jednoj i čašom otrova u drugoj ruci, prema legendi koja kaže da je osujetio pokušaj trovanja. Pokadkad je prikazan sam, pokadšto sa štitom, a kadkad i sa štitom i sa Zaharijinim zavijem. U narodu je uvriježeno vjerovanje da, osim od kuge, sv. Benedikt štiti i od čaranja, vještica, uroka, sotone, da pomaže za poboljšanje uroda, te u uzgoju

1 Ozana Ramljak sugerirala je sufiksalsnu tvorbu nove riječi prema latinskom korijenu (naziv *breverl* potječe od lat. naziva za kratka pisma – *epistula brevis*): riječi latinskog korijena imaju prednost pred tuđicama ostalih jezika, na njih se dodaje sufiks -ir, -er, -ar, pa tako dobivamo tri varijante: **brevir** – za brevijar se u Dalmaciji kaže brevir pa

smatram da nije prikladan naziv, **brever** – najviše tuđica tvori se sa sufiksom -er, možemo povući analogiju s riječju pleter te **brevar** – sa -ar se obično označavaju muške osobe koje nešto rade, ali i tuđice. Smatram da je brevar najbolja varijanta jer po svojoj tvorbi i obliku pripada krugu srodnih riječi kao škapular i relikvijar.

Prilog 1 – Rezultati arheoloških istraživanja 2003. i 2005. godine (istraženi temelji – ljubičasto; barokni temelji ležena – plavo; kriptâ – crveno; barokni inventar – sivo) (HRZ, 2005). Grobovi su istraženi u sjevernom i južnom brodu te zapadnom dijelu glavnog broda.

stoke i sl. Medaljica s njegovim likom polagala se i u temelje kuća, zakapala na polja; ukratko, bila je univerzalna zaštita svega i od svega. U njemačkom govornom području zovu je i Benediktov *pfennig* (BRAUNNECK 1979: 295).

Druga velika skupina medaljica je ona s prikazom Majke Božje. Ima ih 22 u raznim kombinacijama. Vrlo čest prikaz je Mariazell (10 primjeraka, od toga 5 s prikazom sv. Obitelji, a tri s prikazom sv. Ivana Nepomuka; javlja se još uz krunjenje Marijino te sv. Trojstvo i križ sv. Benedikta). Treba napomenuti da je gotovo do 18. st. uobičajeno pisati Maria Cell, dakle sa slovom C, a od 18. st. sa Z – Maria Zell. Od prikaza Bogorodica u zvonolikom plaštu koje simboliziraju neko hodočasničko mjesto, identificirani su: Polling (gornja Bavarska), Oethingen (današnji Altötting – omiljeno bavarsko hodočasničko mjesto koje i danas izdaje medaljice s gotovo nepromijenjenim prikazom Majke Božje), Loreto, Haindorf (tzv. češki Mariazell, omiljeno hodočasničko mjesto Poljaka, Nijemaca i Čeha, s kipom crne smiješće Madonne iz 13. st.; u Haindorfu je 1691. g. izgrađen franjevački samostan, a 1725. g. posvećena je katedrala u koju se moglo smjestiti 1000 hodočasnika). Također je identificiran Mariaschein, hodočasničko mjesto u Češkoj (češki Bohosudov, do 1670. g. mjesto se zvalo Untergraupeu, a od 1670. g. Mariaschein, tako da medaljicu možemo datirati u kraj 17. st.). Marija je tu prikazana kao Pietà, a ne u zvonolikom plaštu; na reversu medaljice je sv. Ivan Nepomuk. Bogorodicu nalazimo još u kombinaciji sa Isusom (4 puta, od toga jednom kao Majku od sedam žalosti) te kao sv. Mariju od krunice sa sv. Antom.

Tu su još dvije medaljice s prikazom sv. Jurja na aversu, jedna s Poklonstvom tri kralja na aversu, jedna sa sv. Ivanom Kapistranom na aversu i Paskalom Baylonom na reversu (medaljica je

interesantna jer je vjerojatno izdana za kanonizacije oba sveca 1690. godine; sv. Paskal promicatelj je štovanja sv. Tijela i Krvi Kristove; obojica su franjevci) te na jednoj sv. Venancije na reversu uz Mariju Loretsku i na drugoj na aversu uz sv. Helenu.

Neke od medaljica bile su sekundarno bušene, što sugerira dugu uporabu, ali i lošu kvalitetu izrade.

Kod opisa medaljica nailazimo na određene poteškoće, jer nazivlje nije ujednačeno. Problem je i u (ne)razlikovanju pojmova »medalja«, »medaljica« i »medaljon«, koje razni autori upotrebljavaju bez potrebne distinkcije. Ja sam se opredijelila za termin »medaljica«, naziv koji označava ovdje obrađene predmete, tj. svetačke medaljice. Medalje i medaljoni obično su veći, izrađeni od plemenitih metala za posebne prilike, i ne nose se oko vrata. U Čazmi nismo pronašli ni jednu medalju.

Prije nego započnemo s opisom, prvenstveno je važno odrediti koja je strana avers, a koja revers. Kada je na jednoj strani prikazan svetac, a na drugoj crkva ili kakav simbol, onda je avers uvijek ona strana gdje je prikazan svetac. Jednako tako je riješen avers obično u slučaju crkve koja je posvećena nekom svecu. Kada je npr. posrijedi medaljica iz Marije Bistrice na kojoj su Marija Bistrička i sv. Josip, avers je strana s likom Marije. Marija se uvijek poradi svoje uloge u kršćanskom svijetu, prikazuje na aversu. Jedina iznimka je kada se na medaljici u kombinaciji nalaze Isus i Marija; tada je na aversu prikazan Isus. Kada je riječ o redovničkim medaljicama, avers se također razvrstava prema hijerarhiji, odnosno ugledu i poštovanju u njihovom redu. Tako je Franjo Asiški uvijek na prvome mjestu kod franjevaca, njega po rangu slijedi Antun Padovanski. Kod isusovaca je Ignacije Loyola uvijek ispred drugih, njega slijedi Franjo Ksaverski, pa Alojzije Gonzaga itd. Sv. Dominik prvi je kod dominikanaca. Pokadkad se dogodi da se na medaljici nalaze dva sveca za koje ne možemo pouzdano odrediti koji bi bio »glavni«. Tada je obično na aversu onaj koji je popularniji u našim krajevima ili ima barem kakav oltar u crkvi ili kraju njenog nalaza.

Medaljica je nabožni predmet, obično ovalnog oblika, s naglašenim simboličnim značenjem, koju neki vjernici nose ili čuvaju kao oblik osobite pobožnosti. Hodočasnici u sveta mjesta prvi su počeli nabavljati spomen-predmete kojima su kasnije mogli dokazati svoju nazočnost na posjećenim mjestima, osobito na grobovima i crkvama mučenika i ostalih svetaca, ponajprije Majke Božje. Nisu to bili još nabožni predmeti koji su pobuđivali štovanje. Medaljice izrazito religiozne namjene počele su se širiti tijekom 15. stoljeća. U povodu održavanja jubilejskih svetih godina u Rimu su se počele kovati komemorativne medalje, pa je tako poznato da je za svete 1475. godine u optjecaju bila posebna medalja koja je hodočasnika podsjećala na taj događaj. Od 1450. godine jubilej je popraćen kovanjem medalja. Godine 1575. prvi se put pojavio natpis *IVBILATE DEO OMNIS TERRA*, što je ponovljeno 1725. godine. U 18. st. čest prikaz bio je sv. Petar na aversu i *Porta Sancta* na reversu.

Te su se medalje obično blagoslivljale i uskoro su se povezale s posebnim oprostima. Iz te se prakse kod katolika razvio običaj nošenja prigodnih medaljica s likom svetaca, ponajčešće Majke Božje. Uskoro se kod nekih bratovština počeo širiti običaj zamjenjivanja škapulara prikladnijom medaljicom, koja se lakše mogla ovjesiti o vrat ili čuvati na drugome mjestu.

Medaljica nađena u grobu 7 interesantna je kao nesumnjiv dokaz prisutnosti osobe koja ju je nosila u Rimu, za godinu jubileja 1650. Naime, ona na aversu ima prikaz crkve sv. Maria in Via Lata, koja je obnovljena za godinu Jubileja 1650., a na reversu je prikaz razbijanja sv. Vrata (*Porta Sancta*²) za Jubilej, s natpisom *ROMA (slika 1)*. Inače je grob 7 iznimno bogat nalazima i odudara

2 Sveta vrata nalaze se s desne strane predvorja bazilike sv. Petra, a otvaraju se samo u jubilejskim godinama. Prvi su put otvorena 1423.g., ali tada su otvarana vrata bazilike sv. Ivana Lateranskog. Od 1500. do 1975. g. vrata su (u bazilici sv. Petra) zazidavana – Papa obično početkom ju-

bilejske godine zlatnim čekićem daje znak za rušenje tog zida, a na završetku godine zidarskom žlicom daje znak za ponovno podizanje zida. Posljednji puta obred se izvodio 2000. godine, a prvi zabilježen bio je 1300.godine.

od ostalih. Osim ove, u njemu su još dvije medaljice – jedna s prikazom sv. Ignacija i sv. Franje Ksaverskog, a druga s prikazom sv. Ivana Nepomuka i na aversu i na reversu. Na aversu je prikazan, zajedno s Bogorodicom u zvonolikom plaštu, gdje stoji ispred Karlova mosta, a na reversu je klasičan prikaz sv. Ivana Nepomuka s raspelom i palminom granom te karakterističnom isusovačkom kapom.

Slika 1 – medaljica s uspomenom na Jubilej u Rimu 1650. godine

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, sjeverni brod, grob 07, PN 15
Dimenzije	3,6 x 2,9 mm
Težina	3,8 g
Avers	Majka Božja sa Isusom u sredini, desno i lijevo biskupi, : ?S? ANSO INVS EP? / S?MAR / IA IN / VIA / ?S?LIBORIV(S) / EP?
Revers	U sredini vrata, s lijeve strane puk koji kleči, s desne strane svećenstvo i papa Inocent X sa zlatnim čekićem otvara vrata, natpis: ROMA
Opis	Okrugla medaljica s ušicom, reljefnim prikazom i natpisom, vjerojatno medalja za jubilej 1650., uz još jednu medaljicu i malu krunicu
Materijal	lijevana bronca, pozlata, finija izrada
Datacija	God. 1650. crkva u Rimu, s. Maria in via Lata obnovljena za jubileja; postoji i crkva sv. Maria in Via, ali analogijom godine jubileja i prikaza na reversu ipak bi bila ova crkva in via Lata
	GRUPA AUTORA 2000: 304, br. 28.41 ima prikaz Porta Sancta (Av. – sv.Petar)

Religijski medaljoni su komadi u obliku novca, ne nužno metalni, ukrašeni religijskim natpisom ili slikom. Nosili su se obično oko vrata. Devocionalne medalje nose se od najranijeg kršćanskog doba. Sv. Zenon uveo je praksu davanja medaljona za uspomenu na sv. krštenje. U 12. stoljeću medalje su postale znakovi hodočasnika, a lijevane su u olovu. Poznate su medalje iz crkve sv. Petra u Rimu, sv. Jakova od Compostele, Asiza u Italiji.

U 13. stoljeću javio se tip medalje nazvan žeton koji je u upotrebi i danas. Služio je kao neka vrsta ulaznice ili pozivnice, a pokadkad i kao novac.

U 15. stoljeću postale su omiljenima medalje koje slave neki jubilej ili religijski događaj. Religijske medaljice kakve poznajemo danas javlile su se u 16. stoljeću, istodobno s običajem posvećivanja i blagoslivljanja medalja. Taj se običaj pripisuje Piju V. Od početnih prikaza Majke Božje ili Isusa Krista, broj tema i prikaza rapidno je rastao pa su postali učestali prikazi iz Kristova života,

prikazi raznih svetaca itd. Treba biti oprezan i katoličke medaljice ne zamijeniti magijskim zaštitama i amuletima. Medaljica je simbol koji vjernika podsjeća na njegovu vjeru i obveze. Takav podsjetnik približava ga Bogu ili Kristu zahvaljujući posredniku prikazanome na medaljonu. Vjernik ne očekuje pomoć od medaljice, već od Boga kojemu je posvećena.

J. Brunšmid prvi je u Hrvatskoj shvatio važnost medaljica; sustavno ih je prikupljao za numizmatičku zbirku Arheološkog muzeja u Zagrebu. Osim njega valja navesti još J. Cattija, J. Breberu, D. Mandla i J. Dobrinića.

Najpopularnije i najčešće od svih medalja su svetačke medaljice. One su kovane, emajlirane, gravirane ili lijevane, u skupljij ili jeftinij izvedbi, nose se oko vrata, obavezni su dio krunice (MIRNIK 1996: 361–381; BELAJ 2006).

Od 16. i 17. stoljeća za najznačajnija prošteništa u Europi kovane su u rimskoj kovnici kvalitetnije medaljice, što razvidno prema natpisu ROMA u odsječku na prednjoj strani, u sredini dolje. Iz 17. i 18. stoljeća poznati su nam neki članovi medaljerske obitelji Hamerani koja je kovala rimske medaljice: Alberto, Giovanni, Ermenegildo, Ottone, Gioacchino ml. Sa sigurnošću se može tvrditi da su neki kalupi bivali u upotrebi kroz mnoga desetljeća. Medaljice su izrađivane od zlata i srebra za bogatije, a običan siromašni puk kupovao je skromne, sitne, mjedene, kositrene ili željezne medaljice koje nisu zato manje čašćene (MIRNIK 1992: 501–506). Osim rimske kovnice, B. Pribil razlikuje i češku i njemačku kovnicu. Naime, medaljice izrađene u Češkoj karakterizira duboki reljef i vlastita umjetnička interpretacija svetačkih likova, za razliku od njemačkih, koje su često kovane na tankom brončanom limu s obje strane ili pak metalnim okovom spojene iz dva brončana lima. Karakteristika njemačkih majstora su i medaljice neobičnih oblika, primjerice scrolike, te medaljice od stakla, emajla i sl. Oba graverska pravca izvorište imaju u rimskome. U Češkoj su mnoge medaljice rađene prema predlošku salcburških majstora Petera i Paula Seela. Karakterističan za te medaljice je floralni bogati ukras na rubnoj traci i plitka graverska tehnika slična crtanju. Naravno, u hodočasničkim mjestima nalaze se i medaljice rimske kovnice, no one su tražene za bogatiji sloj hodočasnika (PŘIBIL 1931: 95).

U Sloveniji je D. Knez sistematizirao zbirku NMS te zaključio da su slovenske medaljice kovane najčešće u Njemačkoj (bavarski Diessen još i sada čuva predloške za brezjanske medaljice) i u Sloveniji (KNEZ 2001: 20).

U Čazmi je nađena jedna medaljica s natpisom ROMA (G 7), te nekoliko signiranih. Nažalost, identificiran je samo jedan potpis; GP – Georg Pfründt (1603–1663. g.), na medaljici iz groba 136.³ Na njoj je na aversu prikaz Bogorodice u zvonolikom plaštu s natpisom PATRONA · HVNGAR: V: M: TALLEN; · O · S · PAVLI · P · E · F · F · I · V, G-P, a na reversu je prikaz sv. Pavla Pustinjaka i sv. Antuna Opata kraj drva života s natpisom S · PAVLVS · P · EREM · S · ANTONIVS · ABB.

Dvije medaljice imaju jednak prikaz i jednaku signaturu. Riječ je o medaljicama s prikazom Krista na aversu i sv. Marije na reversu sa signaturom GM. Kompozicija ovih medaljica je reminiscencija antike, pa ih datiram u 18. stoljeće. Na medaljici iz groba 21 na aversu je prikaz sv. Jurja na konju kako ubija zmaja, a na reversu prikaz sv. Mihaela koji stoji na zčaju, u rukama mu je štit i križ arkandela. Na aversu je teško čitljiva signatura – AI ili AT. Signirana je i medaljica iz groba G 110. Na aversu joj je prikaz rassetog Krista s natpisom S CRV IN POLLING, a na dnu, s obje strane *patibuluma* je signatura TS. U dnu, ispod prikaza rassetoga Krista, u ukrasnoj je traci prikaz medvjeda. Medvjed je zaštitni znak biskupa grada Freisinga (Bavarska) koji je, prema legendi, ukrotio medvjeda da mu ovaj pomogne nositi teret, pa tako ima simboliku teškog biskupskog zadatka. K tome,

³ Medaljicu je datirao I. Mirnik, kojem ovom prilikom najtoplije zahvaljujem.

medvjed je često simbol kršćanstva koje je definirala i obnovila poganske narode⁴ (GRUPA AUTORA, 1985: 400). Polling je mjesto u Gornjoj Bavarskoj s tisućljetnom tradicijom štovanja sv. Križa. Prema legendi, u 8. st. nađena su tri čudotvorna križa od kojih jedan i danas postoji na glavnom oltaru bazilike sv. Salvatora (ispitivanja su potvrdila da starost drva jele, drva od kojeg je sačuvani križ načinjen, odgovara legendi). Na reversu je prikaz Bogorodice u zvonolikom plaštu koja lebdi na oblaku, ispod koje je prikaz grada s pravilnim rasterom ulica i tornjem crkve, te dijelom čitljiv natpis: S MARIA ACHBURGENSIS (slika 2).

Slika 2 – srolika medaljica iz Pollinga/ Achberga

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, glavni brod, grob 110, PN 144
Dimenzije	44 m x 37 mm
Težina	5,6 g
Avers	Raspeti Krist, iza križa urezane zrake, u rubnoj traci oko medalje natpis: S CRV IN POLLING u dnu lik medvjeda (medvjed simbol promjene i novog života kršćanina – Krist oblikuje novi život kao što medvjedica oblikuje živote medvjedića, Papa ima medvjeda na grbu – bavarski biskup grada Freisinga – legenda kako je ukrotio medvjeda da mu nosi teret), iznad njega krilata anđeoska glava, medvjed simbolizira Bavarsku, kraj dna patibuluma signiran: TS.
Revers	Bogorodica u zvonolikom plaštu, na oblaku, u lijevoj ruci dijete, dva anđela s kandilom sa strana, ispod nje grad s pravilnim rasterom s tornjem crkve, natpis: S MARIA ACHBERGENSIS
Opis	medaljica u obliku srca u okviru, s ušicom i karičicom, s prikazom u vrlo plitkom reljefu i natpisom.
Materijal	lijevana bronca; pozlaćena
Datacija	?17. st Polling/ Achberg, Gornja Bavarska KUNCZE 1885: 185

Zavjetne (religiozne, vjerničke, svetačke, prošteničke ili nabožne) medaljice na licu ili naličju imaju prikaze nekog od svetaca, Isusa Krista ili Majke Božje, odnosno raspela ili kakve crkve. Većinom u dokumentaciji one prolaze nezapažene ili neobjavljene, unatoč tome što mogu biti izvanredno važne poradi svog kulturno-povijesnog ili dokumentacijskog značenja kako za neki kraj,

⁴ Vjerovalo se da se medvjedići rađaju bez oblića, a medvjedica bi im davala naknadno obličje; biskup grada

Freisinga inspirirao je sv. Oca da na svoj grb, među inim, stavi prikaz medvjeda.

tako i za kulturnu povijest u cjelini. Nerijetko jedino numizmatičari prepoznaju njihovu vrijednost i objavljuju ih u stručnim časopisima. Medaljice kao spomen hodočašća nalazimo po cijeloj Europi. Rijetko se nalaze u zbirkama obitelji čiji je predak donio sebi ili ukućanima taj spomen i sredstvo zaštite – najčešće ih nalazimo u grobovima, jer su vlasnici medaljica s njima bivali i sahranjeni (DOBRINIĆ 2001).

Možemo zaključiti da se medaljice s prikazom Majke Božje i sv. Benedikta pojavljuju najčešće. Sv. Benedikt omiljeni je svetac zaštitnik u 17. stoljeću. Naime, Benedikt je, među inim, zaštitnik od kuge, a koja je kod nas bilo vrlo česta u to vrijeme. U Europi je kuga jenjala u 17. stoljeću, no u hrvatskim krajevima opasnost je i nadalje prijetila iz Turskog Carstva, tako da su se lazareti i sanitarni kordon počeli premještati s morske strane prema dalmatinskom zaleđu, odnosno u kontinentalni dio, duž granica Vojne krajine (BUKLIJAŠ 2002: 90–94). Među inim, smatralo se da je kuga neka vrsta kazne za grešne vjernike, pa je svetac zaštitnik mogao imati utjecaj, makar putem medaljice. U Čazmi je nađeno ukupno 15 medaljica s prikazom sv. Benedikta ili štita sv. Benedikta, bilo na aversu ili reversu. Uz štit sv. Benedikta veže se i Zaharijin zaziv ili blagoslov. Zaharijin blagoslov pripisuje se raznim osobama tog imena, a najviše se spominje Papa Zaharija (714–752. god.). Dokazano je da se taj natpis počinje javljati na medaljicama sredinom 17. stoljeća. Javlja se najčešće u obliku kartuše, a svako slovo i križ predstavljaju cjelovit odlomak iz evanđelja ili psalma.⁵ Bio je namijenjen obrani od kuge. D. Knez datira te medaljice u period između 15. i 16. stolje-

5 Zaharijin blagoslov sastoji se od ukupno 72 slova, uz koja dolazi 12 križeva. Broj 72 simbolizira, prema biblijsko-kabalističkom učenju, 72 Božja imena i oblika, a broj 12 bi mogao biti broj 12 apostola.

+Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS IHS MRA GM, tri strelice u dnu natpisa – simboliziraju tri zavjeta redovništva – siromaštvo, poslušnost i čistoću

+ – *Crux Christi salva me – Crux Christi salva nos*

Z – *Zelus domus Dei libera me – Zelus domus tuae liberet me*

+ – *Crux Christi vincit et regnat, per lignum crucis libera me Domine ab hac peste – Crux vincit, crux regnat, crux imperat, per signum crucis libera me, Domine, ab hac peste* Ps. 69, 10

DIA

D – *Deus meus expelle pestem de loco isto et libera me – Deus, Deus meus, expelle pestem a me et a loco isto et libera me* Ps. 22, 2

I – *In manus tuas Domine commendo animam meam et corpus meum – In manus tuas, Domine, commendo spiritum, cor et corpus meum* Ps. 31,6

A – *Ante coelum et terram Deus erat et Deus potens est liberare me ab hac peste*

+ – *Crux Christi potens est ad expellendam pestem a loco isto – Crux Christi potens est ad expellendam pestem ab hoc loco et a corpore meo*

BIZ

B – *Bonum est praestolari auxilium dei cum silentio, ut expellat pestem a me* (Tuž. 3, 26)

I – *Inclinabile cor meum ad faciendas justificationes Tuas, ut non confundar, quoniam invocavi Te – Inclinabo cor meum ad faciendas iustificationes tuas, ut non confundar, quoniam invocavi te* (Ps. 119, 112)

Z – *Zelavi super iniquos pacem peccatorum videns et speravi in Te* (Ps. 72, 3)

+ – (*Crux*) *Christi fuget daemones, aerem corruptum et pestem expellat*

SAB

S – *Salus Tua ego sum, dicit Dominus clama ad me et ego exaudiam te et liberabo te ab hac peste* (Ps. 35, 3)

A – *Abyssus abyssum invocat, et voce Tua expulisti daemones; libera me ab hac peste* (Ps. 42, 8)

B – *Beatus vir, qui sperat in Domino et non reperiit in vanitates et insanias falsas* (Ps. 40, 5)

+ – (*Crux*) *Christi, quae antea fiut in oprobrium et contumeliam et nunc in gloriam et nobilitatem sit mihi in contumeliam salutem, et expellat a loco isto diabolium et aerem corruptum et pestem a corpore*

Z – *Zelus honoris Dei convertat me, antequam moriar et in nomine Tuo salva me ab hac peste*

+ – *Crucis signum liberet populum Dei et a peste eos, qui cingunt in Eo*

HGF

H – *Haecine reddis Domino, popule stulte? Redde vota tua offerens sacrificium laudis et fide illi qui potens est, istum locum et me ab hac peste liberare, quoniam qui confidunt in eo non confundentur* (5. Mos. 32, 6)

G – *Guttrui meo et faucibus meis adhaereat lingua mea, si non benedixero Tibi; libera sperantes in Te: in Te confido, libera me Deus ab hac peste et locum istum in quo nomen Tuum invocatur* (Ps. 137, 6)

F – *Facta sunt tenebrae super universam terram in morte Tua. Domine Deus meus, fiat lubrica et tenebrosa diaboli potestas. Et quia ad hoc ventisi, fili Dei vivi, ut dissolvas opera diaboli, expelle potentia Tua a loco isto et a me seruo tuo pestem istam. Discedat aer corruptus a me in tenebras exteriores.* (Luka 23, 45, Ivan 3, 8)

+ – *Crux Christi! Defende nos et expelle a loco isto pestem et servum tuum libera; quia benignus es et misericors et multae misericordiae et verax. – Crux Christi, defende nos*

ća, a I. Mirnik smatra da je to prerano za datiranje medaljica na ovom području. Ferdinand Leo Kuncze je u djelu *Systematik der Weihmünzen* (Raab/Györ, 1885), popisao sve svece koji se javljaju na medaljonima po teologiji, te je i objasnio što znače slova i križevi na natpisu (KUNCZE 1885: 310–302).⁶

Doba najveće produkcije svetačkih medaljica je 17. i 18. stoljeće. Reakcija je to na reformiranu, protestantsku crkvu. To doba važno je i za uspostavljanje štovanja sv. Euharistije, Tijela i Krvi Kristove. Potvrda tome nam je, osim medaljice sa sv. Paskalom Baylonom, i jedna medaljica sa scenskim prikazom monstrance iza zastora i natpisom LAUDETUR SANCTISSIMUM SACRAMENTUM. Na reversu ove medaljice je prikaz čuda sv. Ante – Prikazanje u Hramu, te neizostavni štit sv. Benedikta.

Medaljica iz groba 65 interesantna je po svojoj izradi kojom odudara od svih ostalih. Izrađena je od stakla, s obručem od brončanog lima. Sigurno je imala neki oslik ili natpis na papiru jer je uz nju pronađen komadić papira sa dva nečitljiva slova, koji je propao. Sličnu takvu ima i Kamensko (PERKIĆ 2005, PN 100), a na Žumberku je na istraživanjima groblja oko crkve. sv. Nikole Biskupa u 2006. godini pronađena jedna s oslikanim prikazom sv. Ivana Nepomuka.⁷

Osobito je interesantna medaljica takozvani *Breverl* – brevar (lat. *littera brevis* – kratko pismo, njem. *Breverl*). Najčešće su te medaljice rađene od kože, metala, drva, kartona ili brokata. Riječ je o kvadratnoj kutijici od brončanog lima, koja sadrži razne zazive i blagoslove – tekstove iz Biblije i molitvenika. Pokadkad sadržava i sličice svetaca, najčešće franjevačkog reda, tekstove egzorcizma i sl. Brevar se nosio na razne načine – u kožnoj ili platnenoj vrećici, nekad ušiven u odjeću ili pak u ovakvim metalnim kutijicama oko vrata, ruke ili ispod ramena. Brevari su uvijek bili čvrsto zatvoreni i osobi koja ih je nosila nije bio poznat sadržaj unutrašnjosti (KIERDORF – TRAUT 1977: 14). Služili su kao amulet protiv raznih opasnosti, za ljubav, protiv nevremena, vještica i demona. Često ih se smatra nekom vrstom »kućne« ili »putne« apoteke, tipične za narodnu medicinu koja rado miješa religioznost, travarstvo i magiju (BEITL 1983: 28). Pokadkad se u brevarima nalaze i osušene ljekovite trave, crvene trakice (u narodnom vjerovanju crvena boja odvraća vještice i demone), komadića drva ili poludragog kamenja (GRUPA AUTORA 1987: 80). Braunneck ih datira u 30-e godine 18. stoljeća te prema motivima i ukrasima smješta njihovu izradu u određene bavarske franjevačke samostane (BRAUNNECK 1979: 300–301). Rasprostranjeni su u južnoj Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj.

U Odjelu za kožu i papir HRZ-a uspjeli su otvoriti papir, pa je moguće pročitati Evanđelje po Ivanu, Proslov, te neke blagoslove. Proslov Ivanovog evanđelja počelo je kršćanskog nauka. Iznimno je snažan i intuitivan tekst koji je služio kao zaštita od zla i vodilja u svakodnevnom životu. Pročitani su i neki manji komadići papira, no nije ih bilo moguće dovesti u vezu sa cjelovitim tekstom. Možemo pretpostaviti da dijelu teksta u kojem se spominju Samuel ili Izajija izvor treba tražiti u

et expelle a loco isto pestem et servum tuum libera a peste ista, quia benignus es et miseri-cors et multae misericordiae et verax Ps. 103, 8

BFRS

B – *Beatus qui non respexit in vanitates et insanias falsas; in die mala liberabit eum Deus; Domine in Te speravi, libera me ab ipsa.* – *Beatus, qui non respexit in vanitates et insanias, in die mala liberabit eum Dominus. Domine, in te speravi, libera me ab hac peste* (Ps. 40, 5)

F – *Factus est Deus in refugium mihi; quia in Te speravi, libera me ab hac peste.* (Ps. 94, 22)

R – *Respice in me Domine Deus meus Adonai, de sede Sancta Majestatis Tuae et miserere mei, et propter misericordiam Tuam ab hac peste libera me.* (Ps. 25, 16)

S – *Salus mea Tu es. Sana me et sanabor; salvum me fac et salvus ero.* (Jerem. 17, 14)

IHS – *Iesus hominum salvator*

6 Benediktov križ: *IHSVRSNSMVSMQLIVB*, u traci oko križa; *CSPB*, oko greda križa; *CSSMLNDSMD*, u križu oko greda križa:

C.S.P.B. – *Crux Sancti Patris Benedicti*

7 Istraživanja HRZ pod vodstvom A. Azinović Bebek

Starom zavjetu. Ostalo su izvadci koji spominju Stiks, Kserksa i sl. za zaštitu od iznenadne smrti i zla. Papir je izrađen tehnologijom izrade karakterističnom za 17. stoljeće.⁸

Medaljice su izrađene kovanjem na kotaču (takvi medaljoni lagano su svinuti), što ih datira najranije na kraj 17. stoljeća. Poznata je takva kovnica u Salzburgu iz kasnog 17. stoljeća. Drugi način izrade je lijevanje. Takve medaljice su teže i čvršće, a izrađene su tako da se prvo načinio pozitiv u vosku od kojeg je lijevanjem nastala medaljica, prema kojoj su potom rađeni svi sljedeći primjerci. Kod nas se rijetko nalaze medaljice starije od 17. st., a donosili su ih hodočasnici sa svojih putovanja.

U Čazmi je u 17. i 18. stoljeću bilo hodočasnika u Mariazell, Loreto, Haindorf, Oethingen, Polling, Mariaschein te Rim za jubilej 1650. godine. Stanovnici Čazme prihvatili su tadašnje srednjoeuropske religijske običaje – štovali su svece koje su susretali na svojim hodočasničkim putovanjima, njegovali su pobožnosti sv. krunice, nisu im bili strani ni brevari. Zamjetljiv je jači utjecaj bavorskih kršćanskih običaja – većinom su hodočastili u bavorska hodočasnička mjesta, štovali su svece omiljene u Bavarskoj, te su poznavali brevar izvorno nastao u bavorskim samostanima.

Medaljice iz Mariazella uglavnom su imale jednak prikaz (slika 3). Na aversu je uvijek prikazana Bogorodica u zvonolikom plaštu s Djetetom obično u desnoj ruci, kako stoji na oblaku, a krune ju dva anđela. Natpis je uobičajen: S MARIA CELL (od 18. stoljeća S MARIA ZELL). Na reversu je ponajviše sv. Obitelj ili sv. Ivan Nepomuk s natpisom S I NEPOM.

Slika 3 – medaljica iz Mariazella

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, glavni brod, grob 72, PN 102
Dimenzije	36 x 21 mm
Težina	3,9 g
Avers	Bogorodica u zvonolikom plaštu s Djetetom u desnoj ruci, stoji na oblaku, krune je dva anđela, natpis: S MARI CELL.
Revers	sv. Ivan Nepomuk, u lijevoj ruci veliko raspelo, u desnoj palmina grančica, natpis: S I NEPOM.
Opis	Ovalna medaljica s ušicom i karičicom, s reljefnim prikazom i natpisom.
Materijal	lijevana bronca; pozlata
Datacija	17/18 st. KUNCZE 1885: 246, 10; KNEZ 2001: 50 (129 – nema ušicu) – 17. st. GRUPA AUTORA 2000: 306, br.28.50 – 18. st.

⁸ Papir je analizirala voditeljica Odjela za kožu i papir HRZ, Andreja Dragojević. Papir je odvajen pod utjecajem

visokog postotka vlage. Komadi su čišćeni namokro te izravnani pod pritiskom.

Ostale hodočasniče medaljice dolaze samo jednom. Heindorf, češko mjesto Hejnice, smješteno na planini Isergebirge, naziva se i češki Marizell, omiljeno je hodočasničko mjesto Poljaka, Nijemaca i Čeha. Godine 1691. izgrađen je franjevački samostan za potrebe hodočasnika, a 1725. g. posvećena je katedrala u koju se moglo smjestiti tisuću hodočasnika kipa crne smiješeće Madone. Medaljica na aversu ima prikaz Bogorodice s Djetetom u naručju, ispred proplanka na kojem je drvo i grm te natpis: S M HEINDORF. Na reversu je sv. Ivan Nepomuk s raspelom i palmom u rukama te natpis: I N PAT (slika 4).

Slika 4 – medaljica iz Heindorfa

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, sjeverni brod, grob 21, PN 42
Dimenzije	26 x 17 mm
Težina	3,8 g
Avers	Bogorodica s Djetetom u lijevom naručju, na nekom proplanku, drvo i grmlje, Natpis: S M HEINDORF
Revers	sv. Ivan Nepomuk s raspelom i palmom u rukama, natpis: I N · PAT·
Opis	Okrugla medaljica je s ušicom i karičicom, prikaz u reljefu, natpis, uz još jednu medaljicu.
Materijal	lijevana bronca; pozlata
Datacija	17/18. st. Haindorf – Hejnice, Češka, hodočasničko mješto u Isergebirge, češki Mariazell, kip crne smiješeće Madone iz 13. st., dolaze Poljaci, Nijemci, Česi 1691. g. izgrađen franjevački samostan 1725. g. posvećena katedrala u koju se moglo smjestiti 1000 hodočasnika

Mariaschein, (danas Bohosudov), češko je hodočasničko mjesto. Do 1670. g. zvao se Maria Untergraupen, kada je promijenio u Mariaschein. Medaljica je nastala nakon promjene imena mjesta jer na aversu ima natpis S V DOLOROSA MARIAE SCHEINAE, a prikazana je Pietà. Na reversu je prikaz sv. Ivana Nepomuka s raspelom i palmom u rukama i natpis: S IOA NEPO (slika 5).

Slika 5 – medaljica iz Mariascheina

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, sjeverni brod, grob 06, PN 10
Dimenzije	38 x 24 mm
Težina	10,4 g
Avers	Pietà, natpis: ?S?V?DOLOROSA MARIAE SCHEINAE, rub istaknut dvostrukom trakom
Revers	Sv. Ivan Nepomuk s raspelom i palmom u rukama, isusovačka kapa, zrakasta aureola i 5 zvijezda okolo, natpis: S?IOA NEPO?, rub istaknut dvostrukom trakom
Opis	ovalna medaljica s ušicom, s reljefnim prikazom i natpisom, uz križ
Materijal	lijevana bronca s pozlatom; kvalitetnija izrada
Datacija	17.st., KUNCZE 1885: 231, 4; PŘIBIL 1931: 9, T. I/8, isti natpis, sličan prikaz, ali na Rv. je Ignacije Loyola, T. I/14 – na Rv, je sv. Josip, T. II/18, 20, 21, Av. je Mariaschein, Rv. je sv. Ivan Nepomuk ispred mosta Mjesto je Mariaschein ili Maria Untergraupen, češ. Bohosudov – hodočasničko mjesto, do 1670. se Msch. zvao Untergraupen, pa tako možemo datirati medalju na kraj 17. st.

Loreto predstavlja medaljica s prikazom sv. Marije Loretske u zvonolikom plaštu s djetetom Isusom u naručju i natpisom S MARIA LAVRET na aversu, dok je na reversu prikaz sv. Venancija mučenika koji drži stijeg, a odjeven je kao rimski vojnik. Natpis glasi: S VEN M (slika 6).

Slika 6 – medaljica iz Loreta

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, sjeverni brod, grob 05, PN 07
Dimenzije	27 x 18 mm
Težina	2,2 g
Avers	sv. Marija Loretska u zvonolikom plaštu, drži Isusa u lijevoj ruci na prsima, natpis: S?MARIA LAVRET
Revers	sv. Venancije mučenik, drži zastavu, odjeven kao rimski vojnik, natpis: S VEN M?, ispred njega naslagane opeke (?), neka alatka?
Opis	Ovalna medaljica je s ušicom, reljefni prikaz i natpis, uz križ
Materijal	lijevana bronca
Datacija	17/18. st. KUNCZE 1885: 213, 19. KNEZ 2001: 84, 154 – 18. st., jednak prikaz Marije, na Av. Krist KNEZ 2001: 75, 191 i 83 – 17. st., isti prikaz Venancija, na Av. sv. Anastazije, 18. st., str. 78, 1904, jednak prikaz Venancija, na Rv. sv. Josip – ima Knez i ovakvih kombinacija, ali drukčiji likovni izraz 17. st. str. 36, 16500, 18. st., str. 77, br.30

Oethingen, još i danas omiljeno bavarsko hodočasničko mjesto (2006. godine posjetio ga je i Papa, a naziva se još i srcem Bavorske (Altötting – Herz Bayerns), potrebno je razlikovati od češkog hodočasničkog mjesta Ethingena. Na medaljici je na aversu prikaz Bogorodice s malim Isusom u desnom naručju i žezlom u lijevom, iznad svetišta, te natpis S MARIA OETHINGEN. Na reversu je prikaz sv. Trojstva i štit sv. Benedikta s većinom slova prepoznatljivom za uobičajeni natpis štita. Ova medaljica je sekundarno bušena, sugerira dužu uporabu. (slika 7)

Slika 7 – medaljica iz Oethingena

Mjesto nalaza	Čazma, žc Marije Magdalene, glavni brod, grob 56, PN 85
Dimenzije	38 x 36 mm
Težina	4,9 g
Avers	U kartuši u obliku srca okružena viticama Bogorodica s malim Isusom u desnom naručju i žezlom u lijevom, iznad svetišta, natpis: S MARIA OETHINGEN

Revers	U kartuši u obliku srca okruženom viticama dvije osobe, jedna možda Krist – drži štap, na vrhu križ, ima oklop, druga figura nejasna – možda starac, u vrhu golubica – Duh Sveti, (sv. Trojstvo); u dnu štit sv. Benedikta, slova nečitljiva, ali glavnina se prepoznaje dovoljno za identificiranje uobičajenog natpisa za križ sv. Benedikta: CSS NDSM, između krakova: CSB, oko križa iza kružnice: IHS VRSNSMVSMQLIVB
Opis	Ovalna medaljica je sa sekundarno probušenom s reljefnim prikazom i rupicom na gornjem kraju
Materijal	kovani brončani lim, pozlaćen
Datacija	KUNCZE 1885: 220, 3 (krunjenje Marijino); PERKIĆ 2005, na drukčijoj medaljici natpis Oethingensis, na av., na rev. crkva, PN 67, datira općenito u 18.st. Riječ je o Altöttingu u Bavarskoj (11.9. 2006. Papa u posjeti, Herz Bayerns), gradski grb ima ovu Madonu u štitu, postoji češki Etingen, ali on se uvijek piše sa E da bi se razlikovali

Sve hodočasničke medaljice ističu se boljom kvalitetom izrade od ostalih. Reljefi su dublji i izražajni, a kovina je kvalitetnija.

Ni u jednom grobu nije pronađena medaljica nekog od hrvatskih hodočasničkih mjesta, iako su u 17. i 18. stoljeću česte medaljice Trsatske i Bistričke Marije.

Nažalost, u Hrvatskoj se slabo objavljuje materijal s arheoloških istraživanja 17. i 18. stoljeća. Naišla sam na svega dva članka, iz Priloga (VRKLJAN LIPOVAC 1993, 117–130) i Makarskog zbornika (GRUPA AUTORA 1998: 201–208), oba s medaljicama iz Dalmacije (Brela, Košljun). Repertoar je ponešto različit, ali i tamo su najzastupljenije medaljice s prikazima Bogorodice. Možemo nagađati o postojanju lokalnih radionica za izradu medaljica, križeva i krunica koje su izrađivale za potrebe hodočasnika, ali onda ih moramo tražiti u Rijeci ili Mariji Bistrici. Možda je i u Zagrebu postojala radionica za potrebe sjeverne Hrvatske, ali o tome za sada nemamo potvrda. Jer kao što rimska kovnica radila za potrebe cijele Europe, tako je i pretpostavljena zagrebačka radionica mogla raditi za potrebe sjeverne Hrvatske. Više podataka moći ćemo dobiti opsežnijim objavljivanjem ovakvog materijala.

POPIS KRATICA

AMZ – Arheološki muzej Zagreb
 HRZ – Hrvatski restauratorski zavod
 NMS – Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

LITERATURA

- BEITL, K. 1983 – *Volksglaube*. München, 1983.
- BRAUNNECK, M. 1979 – *Religiöse Volkskunst*. Köln, 1979: DuMont Buchverlag.
- BUKLIJAŠ, T. 2002 – *Hrvatska revija* (Zagreb), 2/2002: 90–94.
- DOBRINIĆ, J. 2001 – *Riječke i trsatske zavjetne medalje i medaljice*. Rijeka, 2001.
- DUBUIS, O. F. – S. FREY-KUPPER eds. 1995 – *Trouvailles monétaires d'églises. Actes du premier colloque international du groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires* (Lucerne 19 no-

- vembre 1993). Fundmünzen aus Kirchengrabungen. Sitzungsberichte des ersten internationalen Kolloquiums der Schweizerischen Arbeitsgemeinschaft für Fundmünzen (Luzern, 19. November 1993). *Études de numismatique et d'histoire monétaire* (Lausanne), 1, 1995.
- DUBUIS, O. F. – S. FREY-KUPPER – G. PERRET eds. 1995 – Trouvailles monétaires de tombes. Actes du deuxième colloque international du groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Neuchâtel, 3–4 mars 1995). Fundmünzen aus Gräbern. Sitzungsberichte des Zweiten internationalen Kolloquiums der Schweizerischen Arbeitsgemeinschaft für Fundmünzen (Neuenburg, 3.–4. März. 1995). *Études de numismatique et d'histoire monétaire* (Lausanne), 2, 1999.
- GRUPA AUTORA 1985 – *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb, 1985.
- GRUPA AUTORA 1987 – *Hexen und Zauberer. Die große Verfolgung – ein europäisches Phänomen in der Steiermark*. Katalog zur Steirischen Landesausstellung auf der Riegesburg. Graz, Wien, 1987: 80.
- GRUPA AUTORA 1998, *Dva stoljeća arheologije na makarskom primorju*. Eds. S. BOŽEK – A. KUNAC. Makarska, 1998: 201–208.
- GRUPA AUTORA 2000 – *Fundort Kloster, Archäologie im Klösterreich*. Katalog zur Ausstellung im Stift Altenburg vom 1. Mai bis 1. November 2000, Bundesdenkmalamt, Abteilung für Bodendenkmale. Wien, 2000.
- KIERDORF-TRAUT, G. 1977 – *Volkskunst in Tirol*. Bozen, 1977: 14.
- KNEZ, D. 1994 – Svetinjice iz cerkve sv. Jurija v Piranu. *Anali Koperskog primorja in bližnjih pokrajin* (Koper), 5/1994: 65–72.
- KNEZ, D. 2001 – *Svetinjice iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije*. Ljubljana, 2001.
- KUNCZE 1885 – KUNCZE, Leo Ferd. *Systematik der Weihmünzen. Eine ergänzende Studie für alle Freunde der Numismatik*. Raab, 1885.
- LIPOVAC VRKLJAN, G. 1996 – Prilog »čitanja« nekih od nalaza benediktinske opatijske crkve na Košljunu. *Prilozi*, 10/1993 (1996): 117–130.
- MIRNIK, I.
- 1992. Trsatske medaljice. *Dometi* (Rijeka), 25/1992, 11/12: 501–503.
 - 1995. Medalje Zagrebačke nadbiskupije u Riznici Katedrale i Arheološkome muzeju u Zagrebu. Zusammenfassung: Die Medaillen der Erzdiözese von Zagreb in der Domschatzkammer und im Archäologischen Museum in Zagreb. *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića. Novem saecula dioecesis Zagrabensis. Miscellanea in honorem Francisci cardinalis Kuharić*. Zagreb 1995: 599–621.
 - 1996. Umjetnost medalje u priobalnoj Hrvatskoj od 15. stoljeća do 1818. (Summary:) The art of medal in littoral Croatia between 15th c. and 1818. *Petriciolijev Zbornik, II (=Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 36/1995)*, Split 1996: 361–381.
 - 2001. Frankapanske medalje, *Peristil*, 44, Zagreb 2001, 17–32.
 - 2007. Nekoliko medalja s likom sv. Antuna. Summary: Some medals depicting st. Anthony of Padua. *U služnju božjemu narodu. Zbornik radova u čast msgr. Dr. Antuna Škvorčevića, prvoga požeškog biskupa prigodom 60. obljetnice života, 35. obljetnice svećeništva i 10. obljetnice biskupstva*. Požega, 2007: 810–823.
- PERKIĆ, D. 2005 – *Elaborat sa zaštitnih arheoloških istraživanja 1999.–2002*. Konzervatorski odjel Karlovac, 2005.

PLEŠE, T. – AZINOVIC BEBEK, A. 2005 – Arheološka istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi. *OpA*, 29/2005: 287–304.

PŘIBIL, B. 1931 – Soupis československých svatostek, katolických medailí a jetonů, *Numismatický časopis československý*. Prag, 1931.

SUMMARY

PILGRIMS FROM ČAZMA IN THE 17. AND 18. CENTURIES

Excavations in the church of St. Mary Magdalene in Čazma offer a wealth of archeological information about the habits and life of a hitherto neglected early new-age stratum, found in graves containing a considerable number of medals, crosses and rosaries.

The medals (48) according to shape can be divided into several groups: oval (9 large, 16 medium and 9 small), largish circular (2), heart shaped (2) and polygonal (5). There are two types of small medals with different shapes from the above. The first of these is oval and on the upper side transparent glass and the second atypical shape is square, in German called *Breuerl* and the recommended term in Croatian would be *breviar*.

Most medals depict the Virgin Mary with St Benedict. He is usually shown in a dress with a stick in one hand and a glass of poison in the other according to the legend that he had prevented an attempted poisoning St Benedict was believed to preserve people from the plague but also from witchcraft, spells and Satan, he also helped to easier births and the breeding of animals etc. Medals showing him were placed in the foundations of houses and buried in plough-fields in short he was a general protector from all sorts of evils. In German speaking regions there is a Benedict pfennig.

Another large group of medals are those showing the Virgin Mary. There are 20 in various combinations. She is often shown with a bell shaped cloak symbolising a place of pilgrimage. The following places have been identified on such medals: Oethingen (today Altötting), Loreto, Haindorf (known as Czech Mariaszell), Polling, Rome and Mariaschein, also places of pilgrimage in the Czech Republic (Bohosudov). The Virgin is sometimes shown with Jesus (4 times, once showing her as a mother and seven times in sorrow) also on rosaries with St Anthony

There are 2 medals showing St George, the Three Kings, and others showing St John Capistran and Pascal Baylon, St. Venantius with Maria of Loreto and St. Helen. Greater research into such material might provide a considerable amount of insight into the activities of Croatian pilgrims of the 17 and 18 century and identification of the places to which they were made.

Rukopis primljen: 14.VIII.2007.
Rukopis prihvaćen: 18.VIII.2007.